

УДК 338.242

О. М. Зборовська,  
д. е. н., професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,  
Запорізький національний університет  
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8221-9935>  
В. І. Дмитрієв,  
аспірант, Запорізький національний університет  
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-6186-7612>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.14.27

## ІНФРАСТРУКТУРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ

O. Zborovska,  
Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Finance,  
Banking and Insurance, National University in Zaporizhzhia  
V. Dmytriiev,  
Postgraduate student of the Zaporizhzhia National University

### INFRASTRUCTURAL SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESS

*На основі дослідження теоретико-методологічних підходів до визначення сутності малого бізнесу зроблено висновок, що терміни "малий бізнес" і "мале підприємництво" не є тотожними; виділені відмітні ознаки, що дозволяють розкрити сутність малого бізнесу та малого підприємництва. Відсутність уточнених і доповнених визначень є одним з бар'єрів на шляху до ефективного регулювання сектора як на рівні України, так і на рівні окремих регіонів.*

*Доведено, що бізнес є ширшим терміном ніж підприємництво, оскільки він включає відносини, що виникають в умовах ринкової економіки між усіма учасниками господарського процесу (споживачів, найнятих працівників, держави, тощо), у тому числі включає і підприємців. Підприємництво, перш за все, орієнтоване на суб'єкта — підприємця, а не на всіх учасників ринку, що дозволяє розглядати підприємництво як частину елементу бізнесу, спрямованої на новаторську діяльність при виробництві товарів, робіт, послуг, що базується на ризику та майновій відповідальності підприємця.*

*Встановлено, що інфраструктурна підтримка малого підприємництва, перш за все, повинна бути спрямована на зниження високого ступеня ризику, що стимулює підприємницьку активність суб'єктів та дозволить розвивати виробництво інноваційних товарів. Інфраструктурна підтримка малого бізнесу повинна бути спрямована на залучення в бізнес більшої кількості громадян, збільшення вкладу суб'єктів малого бізнесу в українську економіку, створення умов для переходу самозайнятих в малий бізнес.*

*Процес трансформації самозайнятості в малий бізнес є поетапним перетворенням форм участі суб'єктів господарювання у суспільно-корисній діяльності, що характеризуються якісними змінами учасників процесу за такими параметрами як суб'єктний склад, порядок взаємодії та характер зв'язків між суб'єктами. Етапи трансформації включають перехід самозайнятого до нових форм ведення малого бізнесу, що мають різний ступінь відповідальності та ризику. Виникнення нових суб'єктів господарювання, зміна їх характеристик, перетворення на інші організаційно-правові форми призводить до появи нових зв'язків та залежностей між учасниками процесу трансформації.*

*Оподаткування є формальним інститутом і має великі можливості впливати на розвиток малого бізнесу. У оподаткування як формального інституту є кілька відмінних ознак: воно впливає на суспільне інтерес у сфері оподаткування і спрямоване на задоволення суспільних потреб; має жорсткі формалізовані зв'язки, що базуються на імперативності норм оподаткування; характеризується публічністю громадських відносин, головна роль яких відводиться державі. Ціноутворення як інститут (ринкове ціноутворення та державне ціноутворення) базується на основних ціноутворюючих факторах, що відображають економічну природу цін. Інститут кредитування та запозичення традиційно розглядається як найважливіше фінансове джерело розвитку господарської діяльності малого бізнесу за рахунок залучення позикових коштів.*

*Based on the study of theoretical and methodological approaches to defining the essence of small business, it was concluded that the terms "small business" and "small entrepreneurship" are not identical; distinguishing features that allow to reveal the essence of small business and small entrepreneurship are highlighted. The lack of clarified and supplemented definitions is one of the barriers on the way to effective regulation of the sector both at the level of Ukraine and at the level of individual regions.*

*It has been proven that business is a broader term than entrepreneurship, as it includes relations arising in the conditions of a market economy between all participants in the economic process (consumers, employees, the state, etc.), including entrepreneurs. Entrepreneurship, first of all, is focused on the subject — the entrepreneur, and not on all market participants, which allows to consider entrepreneurship as a part of the business element, aimed at innovative activities in the production of goods, works, services, based on the risk and property responsibility of the entrepreneur.*

*It was established that infrastructural support of small business, first of all, should be aimed at reducing the high degree of risk, which stimulates the entrepreneurial activity of subjects and will allow to develop the production of innovative goods. Infrastructural support for small business should be aimed at involving more citizens in business, increasing the contribution of small business entities to the Ukrainian economy, and creating conditions for the transition of self-employed people to small business.*

*The process of transformation of self-employment into a small business is a step-by-step transformation of the forms of participation of business entities in socially useful activities, characterized by qualitative changes of the participants in the process according to such parameters as the subject composition, the order of interaction and the nature of relations between the entities. The stages of transformation include the transition of the self-employed to new forms of running a small business with varying degrees of responsibility and risk. The emergence of new business entities, changes in their characteristics, transformation into other organizational and legal forms leads to the emergence of new connections and dependencies between the participants of the transformation process.*

*Taxation is a formal institution and has great opportunities to influence the development of small businesses. Taxation as a formal institution has several distinguishing features: it affects the public interest in the field of taxation and is aimed at meeting public needs; has strict formalized ties based on the imperative of taxation norms; characterized by the publicity of public relations, the main role of which is assigned to the state. Pricing as an institution (market pricing and state pricing) is based on the main pricing factors that reflect the economic nature of prices. The Institute of Lending and Borrowing is traditionally considered as the most important financial source of economic development of small businesses due to the attraction of loan funds.*

*Ключові слова: інфраструктурне забезпечення, інститути, кредитування, малий бізнес, мале підприємство, оподаткування, самозайнятість.*

*Key words: infrastructural support, institutions, lending, small business, small entrepreneurship, taxation, self-employment.*

## ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Досвід розвинених країн показує, що, надаючи велику підтримку малому бізнесу, вони отримують від нього віддачу у вигляді податків, розвитку інновацій, зайнятості населення країн. Статистика відбиває високий внесок малих підприємств у розвиток економіки держав — світових лідерів. Наприклад, у США близько 17 млн малих підприємств. Малий бізнес створює понад 50% валового національного продукту. У всіх несіельськогосподарських галузях економіки майже 97 % підприємств є малими за стандартом Адміністрації малого бізнесу. Статистика Асоціації європейського бізнесу також показує, що малий бізнес у країнах ЄС розвивається досить активно і ефективно функціонує. У Європі він становить від 70% до 90% усіх підприємств. Більше половини населення країн Євросоюзу працює в цій сфері. Найбільш активно розвивається малий бізнес у Німеччині.

Розвиток малого бізнесу в Україні є необхідністю на сучасному етапі з різних причин. Потрібно проведення інноваційного розвитку промисловості та розвиток інтелектуальних ресурсів. Малий бізнес може допомогти у вирішенні цих проблем і стати основою зростання і

розвитку української економіки в силу своєї мобільності і легкої адаптації до економічних змін. Більшість проблем у розвитку малого бізнесу більшою мірою пов'язані з нерозвиненістю інфраструктури для розвитку підприємництва. Для вирішення зазначених проблем, необхідно провести дослідження, що дозволяє сформувати інфраструктуру, яка сприятиме створенню економічних, фінансових та організаційних передумов, пов'язаних із залученням населення до малого бізнесу та підприємницької діяльності, стимулювання підприємців до розширення та вдосконалення у тому числі й онлайн-інфраструктури, що базується на цифрових технологіях.

## АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивченням теоретичних і практичних питань становлення та розвитку інституційної економіки займалися зарубіжні та вітчизняні дослідники. Регулюючу роль інститутів, систему конфліктів і протиріч досліджували Дж. Бьюкенен, Дж. Гелбрейт, А. Маршалл, Р. Масгрейв, Л. Мізес, В. Танці, Л. Шукнехт. Питання еволюції розвитку інститутів представлені в працях Р. Нельсона, В. Нисканена, Д. Норта, К. Поланьї, Дж. Ходжсона.

**Таблиця 1. Ознаки, що характеризують малий бізнес та мале підприємництво**

| Ознака                          | Мале підприємництво                                 | Малий бізнес                                                                    |
|---------------------------------|-----------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------|
| За відносинами, що склалися     | Орієнтований на конкретного суб'єкта підприємництва | Включає широкий спектр взаємовідносин з усіма учасниками господарського процесу |
| За економічною природою         | Містить підприємницьку функцію                      | Містить функцію власника                                                        |
| Ціль діяльності                 | Нове виробництво, нові продукти, інновації          | Отримання прибутку                                                              |
| По ролі суб'єкта діяльності     | Основна роль – підприємець                          | Основна роль – власник                                                          |
| За масштабом залучення ресурсів | Встановлюються законодавчо                          | Встановлюються законодавчо                                                      |
| За масштабом діяльності         | Вужче поняття, розглядається як елемент бізнесу     | Більш широке поняття                                                            |
| Тип господарювання              | Інноваційний                                        | Комерційний                                                                     |
| За рівнем ризику                | Високий ступінь                                     | Низький та середній ступінь                                                     |

Аспект розвитку підприємницької діяльності знайшов відбиток у працях учених, таких як Р. Кантільон, Д. Кейнс, Д. Рікардо, С. Марлоу, А. Сміт, Ж.-Б. Сей, І. Шумпетер та ін. Проблема становлення та розвитку малого бізнесу у своїх наукових працях досліджували П. Баклей, В.Д. Бігрейв, П. Друкер, Х. Велу, К. Веспер, Р. Дамарі, С. Марлоу, Х. Найт, Д. Парк, Р. Піншо, М. Пітерс, М. Портер, В.А. Рубе, Д. Сторей, П. Хеннінг, Р. Хізріч, С.В. Хофер, А. Хоскінг та ін.

У той самий час слід зазначити недостатню розробленість у наукових працях поняття інституційної інфраструктури стосовно малого бізнесу, майже не досліджені питання впливу інфраструктурного забезпечення розвитку бізнесу на основі інституційного підходу.

## МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою проведеного в поданій статті дослідження є розроблення нових підходів до формування інфраструктурного забезпечення розвитку малого бізнесу в умовах необхідності посилення конструктивного впливу та зниження деструктивного впливу інституційних факторів з урахуванням специфіки регіонального та галузевого розвитку.

## ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На основі дослідження теоретико-методологічних підходів до визначення сутності малого бізнесу [1, 2, 3] зроблено висновок, що терміни "малий бізнес" і "мале підприємництво" не є тотожними; виділені відмітні ознаки, що дозволяють розкрити сутність малого бізнесу та малого підприємництва. Відсутність уточнених і доповнених визначень є одним з бар'єрів на шляху до ефективного регулювання сектора як на рівні України, так і на рівні окремих регіонів.

Тимологічно термін "малий бізнес" в Україні був інтегрований в українськомовну літературу з англійських джерел, в яких застосовується визначення "small

business", що дослівно перекладається як "малий бізнес". Намір вітчизняного законодавця уникнути англіцизмів цілком пояснюється, тим самим і обумовлено використання в нормативно-правових актах терміна "мале підприємництво". Разом з тим, як показав проведений автором аналіз спеціальної літератури, а також праць вітчизняних і зарубіжних вчених, зазначені терміни є семантично відмінними: підприємець створює новий ринок для своїх інноваційних продуктів, тоді як бізнесмен застосовує різні методи і випробуваний ринок.

Бізнес, на наш погляд, є ширшим терміном ніж підприємництво, оскільки він включає відносини, що виникають в умовах ринкової економіки між усіма учасниками господарського процесу (споживачів, найнятих працівників, держави, тощо), у тому числі включає і підприємців. Підприємництво, перш за все, орієнтоване на суб'єкта — підприємця, а не на всіх учасників ринку, що дозволяє розглядати підприємництво як частину елементу бізнесу, спрямованої на новаторську діяльність при виробництві товарів, робіт, послуг, що базується на ризику та майновій відповідальності підприємця. Підприємництво дозволяє реалізувати потреби людини в самореалізації, звільнити творчий потенціал, сформувати новий тип мислення, проникнувши не тільки в підприємницьке ринкове середовище, а й у спосіб мислення людей, в їхню психологію. Підприємництво забезпечує сферу застосування інноваційної діяльності індивіда, виступаючи тим самим як тип господарювання, але більш ефективний, спрямований на підвищення конкурентоспроможності економіки, її раціоналізацію, що використовує нові підходи, способи, методи господарювання.

Мале підприємництво — це діяльність підприємців і бізнес-одиниць (маленьких підприємств), віднесених до суб'єктів малого підприємництва відповідно до вимог законодавства спрямована на отримання доходу, заснована на ризику і базується на новаторському (інноваційному) підході. Малий бізнес — діяльність власників і бізнес-одиниць (малих підприємств), визнаних малими відповідно до вимог законодавства спрямована на отримання доходу. Найбільш дискусійним є визначення структури, що входить у малий бізнес і мале підприємництво. До сфери малого підприємництва відносяться як підприємці (фізичні особи), так і малі підприємства. Структура малого бізнесу визначається нами як сукупність власників та (або) малих підприємств. Принциповим у структурі малого бізнесу є відсутність підприємця, що зумовлено економічною природою бізнесу.

Наведемо кілька ознак, що дозволяють розмежувати мале підприємництво та малий бізнес (таблиця 1).

Таким чином, поняття "мале підприємництво" і "малий бізнес" є різними за своєю економічною природою та за своїм змістовим навантаженням. Ці відмінності слід враховувати при формуванні інфраструктурної підтримки малого бізнесу та малого підприємництва. Інфраструктурна підтримка малого підприємництва, перш за все, повинна бути спрямована на зниження високого ступеня ризику, що стимулює підприємницьку активність суб'єктів та дозволить розвивати виробництво іннова-

ційних товарів. Інфраструктурна підтримка малого бізнесу повинна бути спрямована на залучення в бізнес більшої кількості громадян, збільшення вкладу суб'єктів малого бізнесу в українську економіку, створення умов для переходу самозайнятих в малий бізнес.

Більш повним і відбиваючим сучасні реалії терміном щодо формування інфраструктурного забезпечення з погляду інституційного підходу у межах цього дослідження є термін "малий бізнес".

Розвиток ринкових відносин вимагає закріплення на законодавчому рівні поняття самозайнятості з метою упорядкування відносин у даній сфері та розширення можливостей громадян у виборі видів діяльності, місця здійснення роботи, системи оплати праці. Закріплення поняття самозайнятості надає можливості об'єднання самозайнятих у профспілку, реалізації права на створення власних органів управління та участі в їх роботі, права виступати суб'єктом колективних договорів тощо. На основі дослідження виокремлені критерії віднесення до самозайнятості та дана їх характеристика.

На основі аналізу зарубіжного та українського досвіду [1, 2] зроблено висновок про основні причини розвитку самозайнятості: брак попиту на робочі місця; скорочення чи звільнення з роботи; потреба у самореалізації; незадоволеність заробітною платою, пенсією, стипендією; тощо. Виявлено відмітну ознаку, що дозволяє відокремити традиційні форми самозайнятості від нових, — поява нових компетенцій.

Самозайнятість може ініціювати розвиток малого бізнесу, але може розвиватися у зв'язку з ним, виступаючи самостійною формою зайнятості. Проведено порівняння ознак, що характеризують самозайнятість та малий бізнес. Загальними характеристиками самозайнятості та малого бізнесу є здійснення процесу діяльності суб'єктом господарювання самостійно; вимога реєстрації у встановленому порядку; участь у громадському виробництві. Специфічними характеристиками самозайнятості є отримання доходу як основного, так і додаткового; не потрібно поділу праці. До специфічних характеристик малого бізнесу можна віднести ведення діяльності, що базується на ризику; цільова установка отримання прибутку; наявність початкового капіталу здійснення діяльності. Багато профільність, гнучкість форм діяльності більшою мірою притаманні малому бізнесу.

Самозайнятість може накопичувати необхідні трансформації в малий бізнес якості як сукупність певних характеристик, властивих суб'єктам малого бізнесу. До таких якостей належать: нарощування виробничих, фінансових, трудових ресурсів; прагнення інвестування у процес виробництва з допомогою капіталізації доходу; здатність брати на себе ризик в умовах ринку, що змінюється; схильність до інновацій. Дані якості сприяють трансформації самозайнятого в малий бізнес за допомогою використання різних форм участі суб'єкта господарювання у суспільно-виробничій діяльності.

Процес трансформації самозайнятості в малий бізнес є поетапним перетворенням форм участі суб'єктів господарювання у суспільно-корисній діяльності, що характеризуються якісними змінами учасників процесу за такими параметрами як суб'єктний склад, порядок взаємодії та характер зв'язків між суб'єктами. Етапи трансформації включають перехід самозайнятого до

нових форм ведення малого бізнесу, що мають різний ступінь відповідальності та ризику. Виникнення нових суб'єктів господарювання, зміна їх характеристик, перетворення на інші організаційно-правові форми призводить до появи нових зв'язків та залежностей між учасниками процесу трансформації.

Процес трансформації відбувається під впливом різних екстернальних і інтернальних факторів, які взаємозв'язані між собою і чинять як стримуючий, так і стимулюючий вплив. Чинниками, що стримують трансформацію самозайнятості в малий бізнес, є: низький рівень відповідальності суб'єктів, обумовленої пов'язаним ризиком ведення бізнесу; відсутність спеціальних знань, пов'язаних з підприємницькою діяльністю; нестача початкового капіталу становлення бізнесу. Факторами, що сприяють трансформації, є: організаційна та фінансова підтримка, що здійснюється спеціальними інститутами; прагнення індивіда пов'язати свій соціальний статус; бажання отримати більший прибуток. У процесі трансформації самозайнятості в малий бізнес здійснюються становлення та розвиток індивідуального підприємництва, з'являються нові форми ведення малого бізнесу, що мають різний ступінь відповідальності та ризику.

У ході трансформації самозайнятості в малий бізнес змінюється потреба в інфраструктурній підтримці. Визначення ключового напрямку розвитку інфраструктурного забезпечення функціонування господарюючих суб'єктів залежно від організаційно-правових форм ведення діяльності, розмірів та стадій життєвого циклу господарюючих структур за ключовими напрямками: освіта та професійна підготовка; вдосконалення законодавства та регулювання, зокрема, з питань податкового та фінансового регулювання; забезпечення якісної підтримки з питань покращення доступу до інтернет-послуг та створення ефективних моделей інноваційного розвитку; забезпечення ширшого і більш ефективного представлення інтересів суб'єктів підприємництва на вітчизняному та зарубіжному рівні, ін.

Оподаткування є формальним інститутом і має великі можливості впливати на розвиток малого бізнесу. У оподаткування як формального інституту є кілька відмінних ознак: воно впливає на суспільне інтерес у сфері оподаткування і спрямоване на задоволення суспільних потреб; має жорсткі формалізовані зв'язки, що базуються на імперативності норм оподаткування; характеризується публічністю громадських відносин, головна роль яких відводиться державі. Функціями оподаткування як формального інституту є фіскальна, регулююча, соціальна (розподільча), контрольна та заохочувальна функції. Порушення регулюючої функції (наростання деструктивного впливу у вигляді збільшення податкових ставок, посилення санкцій за порушення податкового законодавства, ускладнення адміністрування, ін.) призводить до появи "прикордонного" інституту, який проявляється у вигляді податкового укріття: відмови від громадянства, міграції населення, відмови від реєстрації.

Приватна власність впливає схильність до інвестування, визначає структуру капіталовкладень. Приватна власність як формальний інститут виконує творчу, стимулюючу, виховну, системоутворюючу функції. В українській практиці недосконалість інституту приватної

власності спричинена порушенням системоутворюючої функції, що призводить до того, що підприємці вдаються до неформальної взаємодії з контролюючими органами, судовою системою, державними структурами, що, у свою чергу, породжує формування неформальних інститутів, наприклад, корупції, рейдерства, що призводить до неконкурентоспроможності державних структур. Порушення системоутворюючої функції проявляється також у недостатній специфікації права власності.

Для розвитку підприємництва важливу роль відіграє формальний інститут у вигляді державної підтримки малого бізнесу. Специфічність даного інституту полягає в тому, що він включає підінститут, який може входити до нього повністю (держзакупівля) або частково (ціноутворення). Важливе сприяння розвитку малого бізнесу закликає надавати фінансові ресурси держави. Фінансова підтримка здійснюється за допомогою фінансування суб'єктом малого бізнесу на різних етапах розвитку через програму, направлення на розвиток малого бізнесу в регіонах. Необхідно проводити оцінку фінансової підтримки малого бізнесу для виявлення проблем і прийняття більш ефективних управлінських рішень.

Договірні відносини виконують регулюючу, інтегруючу, посередницьку функції. Недосконалість договірних відносин сприяє розвитку корупції, пропонує здійснювати ті чи інші угоди на базі нелегітимних моделей поведінки. В даному випадку порушується інтегруюча функція, коли формальні інститути не враховують інтерес малого бізнесу (наприклад, за якістю послуг), що бере неформальні моделі поведінки. Державні закупівлі є частиною договірних відносин і включають процесуальне питання закупівлі товарів, робіт і послуг за рахунок бюджетних коштів у державних потребах. Порушення інтегруючої функції призводить до появи "прикордонних" інститутів у вигляді персоніфікованих зв'язків. Порушення інтегруючої функції сприяє появі корупції. Необхідно використовувати нові договірні моделі поведінки у вигляді концесій, агентських відносин, договорів комісії, що сприятиме розвитку малого бізнесу в Україні.

Ціноутворення як інститут (ринкове ціноутворення та державне ціноутворення) базується на основних ціноутворюючих факторах, що відображають економічну природу цін. Інститут ціноутворення виконує облікову, стимулюючу, розподільчу функції, функції встановлення балансу між попитом та пропозицією, раціональних розміщення виробництва. Формування неформальних інститутів у системі ціноутворення можливе при порушенні облікової функції, коли порушується процес визначення ефективності витрат виробництва та розміру прибутку. В останні роки велике значення набуло розвитку інституту у вигляді трансфертного ціноутворення. В Україні практика застосування трансфертного ціноутворення повною мірою поки не склалася, і вона часто використовується для уникнення оподаткування окремих компаній і носить не завжди легальний характер, тому говорити про те, що даний інститут є повністю формальним, поки рано.

Інститут кредитування та запозичення традиційно розглядається як найважливіше фінансове джерело розвитку господарської діяльності малого бізнесу за рахунок залучення позикових коштів. Даний інститут

виконує розподільчу функцію, функцію заміщення, стимулюючу та контрольну функції. В Україні цей інститут не виконує основної своєї функції — розподільної і розвиває інвестиційну сферу підприємств, обмежується окремими споживчими сторонами діяльності. Все це сприяє розвитку інституту у вигляді громадянського кредиту, який базується найчастіше на угодах між приватними особами, заснованими як на усній домовленості, так і на боргових розписках, і відрізняється термінами, відсотками та іншими ознаками. Цивільний кредит може бути як дружнього характеру, що ґрунтується на взаємній довірі з використанням боргових розписок з нотаріальними посвідченнями, так і лихварського характеру, що відрізняється високими процентними ставками і досить часто кримінальними методами стягнення боргу, тому ми відносимо його до "прикордонних".

Наймана праця як інститут характеризується договірними відносинами, що базуються на трудовому законодавстві. Наймана праця виконує ряд функцій: соціальну, економічну, захисну, господарську, виховну, розвитку виробничої демократії. Нині багато хто з даних функцій носять лише формальний характер, а деяких випадках практично відсутні. Порушення економічної функції призводить до неформальної зайнятості. Цей інститут включає громадян, які виконують функції самозайнятих та підприємців, але незареєстрованих офіційно; сімейних працівників, оскільки їхня діяльність не регламентована законодавчо; найманих працівників, які працюють у неформальному секторі; ін.

## ВИСНОВКИ

Таким чином, встановлено, що інститути, які впливають на малий бізнес, є взаємозалежними та взаємодоповнюють один одного, становлять інфраструктурне забезпечення розвитку малого бізнесу, що включає формальні, прикордонні та неформальні інститути.

### Література:

1. Фещенко С.С. Сучасні проблеми розвитку бізнесу в Україні. Управління розвитком. 2014. № 2. С. 13—16.
2. Littunen M.V. Types of innovation, sources of information and performance in entrepreneurial SMEs. European Journal of Innovation Management. 2010. Vol. 13. P. 128—154.
3. Швець Г.О. Сучасне бізнес-середовище малого та середнього підприємництва в Україні. Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки. 2017. № 34. С. 31—39.

### References:

1. Feshchenko, S. S. (2014), "Modern problems of business development in Ukraine", *Upravlinnya rozvytkom*, vol. 2, pp. 13—16.
  2. Littunen, M. V. (2010), "Types of innovation, sources of information and performance in entrepreneurial SMEs", *European Journal of Innovation Management*, 2010, vol. 13, pp. 128—154.
  3. Shvets, G. O. (2017), "Modern business environment of small and medium enterprises in Ukraine", *Visnyk Pryazovskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*, vol. 34, pp. 31—39.
- Стаття надійшла до редакції 24.06.2024 р.*